

PALMKNIHY
knihy ve vaší dlaní

Tři řeky

Vladislav
Vančura

OBSAH

Kapitola první	6
Kapitola druhá	28
Kapitola třetí.....	54
Kapitola čtvrtá.....	85
Kapitola pátá	107
Kapitola šestá	116
Kapitola sedmá	135
Kapitola osmá.....	154
Kapitola devátá	188
Kapitola desátá.....	222

Janu Hauptovi

Kapitola první

Nastává den zasvěcený památce svaté Kateřiny a píše se rok 1889. Jsme ve východních Čechách v městě Skaličce. Pahorkatinu pokrývá sníh, je mráz, je strašný mráz. Řemeslníci vězí v kanafasu, baby podřimují a svítí svým jediným okem, výměnkáři tlukou špačky, děti s rukou na bříšku a s pootevřenými ústy se prohánějí ve snách se štěňátky a ponocný troubí prvou hodinu s půlnoci. Město je prázdné. Město je prázdné, ale Štěpán Černohus, jeden z prokletých čertů, kterým nevoni práce, jde skaličskými parkány. Je mu hanebná zima. Vleče za sebou výrostka a kleje do vousů.

Aby to kat spral! Celý den nezavadil o krajíc! A sklenice kořalky? Darmo mluvit!

Na konci města se zvedá silnice k samotě zvané Doubrava. Černohus se obrátil v tu stranu a již je na nároží; odtud mu zbývá kousek cesty podle masných krámů, které voní lojem a uzeným.

Lůj a uzené! Ta vůně praštila Černohusa přes nos, pronikla mu k mozku a ohlušila ho, jako pach zvěřiny ohlušuje ohaře.

Přidržíme se toho příměru a sledujme jej:

Jak by si počínal křepelák narazivší na křepelky? Stál by se zdviženým běhákem a s prutem jako ze železa, nebo by vyrazil vpřed a chňapl po kořisti?

Podle toho, jak je nasycen, a podle toho, kde je myslivec s důtkami.

Zcela správně, ale protože ohaři a tuláci nebyvají břichatí a protože mají věčně hlad, vrhne se první na koroptví hnízdo a druhý se nerozmýšlí před masným sklípkem. — Bič není třeba brátí v úvahu, neboť, jak bylo řečeno, vzduch je čistý a hlídač právě vytrubuje na náměstí.

Doubrava, o níž byla zmínka, leží asi hodinu cesty od města Skaličky. Je to dvůr s roztrhanou střechou a zdmi na spadnutí. V tom hnízdě hospodaří sedlák jménem Kostka.

Jeho křestní jméno je Emanuel.

Před šesti lety pojal za manželku Antonii, dceru Václava Filipa, který padl u Hradce Králové. Zahynul od střelné rány. Když se to událo, bylo Antonii pět let a její starší sestra Barboře bylo deset let. Antonie se stala husopaskou. Potom prošla třemi třídami vesnické školy a naučila se krásně zpívat. Při službách božích odpovídala knězi tak líbezným hlasem, že se před chrámem zastavovali lidé a tázali se: Kdo to zpívá? Antonie Filipová, to drobné děvčátko?

V sedmnácti letech se Antonie provdala za řečeného sedláka Kostku a porodila mu syna Václava, který byl pokřtěn na památku děda z matčiny strany. Po Václavovi se narodil Josef. Když se po třetí naplnil čas, aby slehla, a když zachvátily Antonii bolesti, ulehla na lože a řekla, aby muž zavolal ženské příbuzné.

„Teď,“ pravila, „přichází období, kdy nebudu k ničemu. Krávy nemají píce, všude je veliký nepořádek a nedostalo se mi času, abych poklidila světnici.“

Sedlák neodpověděl, ale vyšel, vzbudil pacholka a přikázal mu, aby učinil podle vůle rodičky a pospíchal k ženským příbuzným a zavolal babu, která pomáhá paním při porodech.

Za chvílku chvátal již pacholek ke Skaličce a bylo dobře slyšeti, jak si cestou prozpěvuje písničku. Klátil přitom rukama a jeho dřeváky zůstavovaly ve sněhu dlouhé stopy.

Na polovině cesty potkává pacholek tuláka, který právě ukradl kousek slaniny. Prvý chlap sestupuje k městu a druhý se svým mládencem stoupá k Doubravě.

Co si řeknou?

Štěpán vidí nad rozedranou střechou světlo a praví: „Co je to za podivné světlo? Jářku, hoří u vás? Či slavíte křtiny?“

„Tak, tak,“ odpoví pacholek, „nemáme do křtin daleko. Ale když jste už tady, strýče, lehněte si se svým učedníkem do stohu, vždyť je noc a mráz.“

Řka to, natáhl pacholek ruku směrem k doubravským stodolám.

Černohus a jeho syn šli tedy v tu stranu. Když došli, zahrabali se do slámy, a jsouce nasyceni slaninou a majíce nevinnou mysl, záhy usnuli.

Ale dříve než se tak stalo, ukázal mladší Černohus opět k Doubravě, kde svítilo světlo, a ptal se po ženských věcech a chtěl vyzvědět, jak se rodí děti.

„Neptej se,“ odpověděl Štěpán. „Nalezl jsem tě pod hlávkou zelí a nevím o ničem, co se týká ženských. Lidé přicházejí na svět a umírají. To je běh světa. Ti, kdo se rodí v chalupách, budou mít hojnost mléka a plenek, co hrdlo ráčí. Ti, kdo přicházejí na svět na mezi, jsou na tom špatně, a kdyby chodili sto let, žádná cesta je nenasytí. Budou mrznout a žádná nitka je nezahřeje.“

„Možná,“ odpověděl Štěpánův syn, „že se v Doubravě narodí děvčátko. Možná, že to děvčátko bude velmi hodné a rozdělí se s tuláky o své mléko. Možná, že jim dá slámu do polštářů a plátno na košile.“

„Spěme,“ prohodil starý Černohus, „nemám rád podobné tlachy. Jen ať si každý podrží, co má: sedláci oprat', páni dluhy a my svou slaninu.“

Zatím bylo ve světnici paní Antonie Kostkové ticho. Sedlák stál v síňce a poslouchal, jak zní. Chvilíčku poslouchal a potom se přiblížil ke dveřím. Otevřel je a řekl: „Ty pláčeš?“

„Ne,“ odpověděla Antonie, „nepláču.“ Sedlák Kostka tedy poodstoupil od rodiččina lože a jal se čísti vojenskou knížku. Uprostřed stolu na obráceném hrnci stála lampa. Sedlák usedl k světlu a posunul si na hlavě klobouk. „Podle vůle polního maršálka,“ četl Kostka, „zaujala jižní armáda kruh výšin uzavírajících labskou rovinu. Vojínové stáli připraveni k boji.“

Kostka položil prst na toto místo a vztyčil se. Co to slyší? Obchází ho tíseň a strach. Jaké podivné stíny se to vlekou po zdi? Jaké zastenání k němu doléhá?

Žádné! Žádný hlas se neozval, žádná sudička nevstoupila, všechno spí, venku se třpytí sníh a nic se nehýbe. Emanuel Kostka

vstává, jeho hlava dosahuje až ke stropu, jeho postava je zcela zastíněna a jeho ruka leží na světle. Potom odstrčí Kostka knihu a kráčí k Antonii. Kráčí, jako kráčeji koně. „Proč nejdou?“ praví k Antonii a jeho těžká ruka se opírá o pelest postele a jeho těžký pohled se sune vzhůru.

Kam se dívá?

Dívá se přes hlavu rodičky, dívá se na oprýskanou zeď, dívá se na svatý obraz.

I poznává žena, že její přísný manžel je v rozpacích, a chce stočit řeč na věci, v nichž se Kostka vyzná. Paní krvácí a chce odvrátit pozornost od své slabosti. Otvírá ústa, mluví. A zatím co mluví, prosakuje krev poslankou a stéká k sedlákovým nohám.

„Hola! Hola, světle! Koně! Vyved'te koně!“

Sedlák huláká, ale dvůr je pustý. Sedlák se otáčí uprostřed prázdného prostranství, otáčí se jako zbavený rozumu, křičí, padá do sněhu a znenadání se vzpamatuje. Potom se vrhá k oknu komory, kde spávají děvečky, a rozbije je.

Sklo ještě řinčí a již se rozlétly dveře do stáje. Sedlák Kostka rve koňské vazáky, jediným trhnutím vpraví svým zvířatům do tlam udidla, zmocní se postrojů, zmocní se saní a letí jako bouře. Letí ke Skaličce.

„Co znamená ten křik? A co znamená to veliké světlo?“ řekl Štěpánův syn.

„To znamená,“ odpověděl tulák, „že je nablízku neštěstí. Pojd', setřes si slámu z vlasů, zeptáme se, co se to přihodilo. Snad nám ve statku poděkují za svěcenou svíčku či za dotýkaný obrázek.“

Řka to, tulák vstal. Potom se chápe svých krámů, přidrží si koleny plášť a sjíždí po zadnici dolů se stohu na zem. Jeho syn, který se jmenoval Ondřej, učinil totéž.

Když se octli na sněhu, dali se cestou necestou k Doubravě a přišli k jejím vratům. Tu jim bylo uskočiti před spřežením sedláka Kostky. Hnal se se svahu a jeho koně zrývali zadky sních a o j jeho vozu byla obrácena k nebi. Hnal se jako ďábel. Sních stříkal na vše strany a sedlákův bič svištěl povětřím.

„Hrome,“ řekl Černohus, „ten chlap zláme vaz.“

Když Štěpán a Ondřej došli k selskému stavení, byl sníh před zápražím udupán. Všude viděli otisky kopyt a otisky selských bot. Dveře do předsíně zůstaly otevřeny a vítr jimi kýval sem a tam. Dvorské děvečky a krmič krav vběhli do světnice a pranic se nestarají, že uteče teplo. Teď stojí u stěny. Z jejich dřeváků padá sníh a roztéká se v kalužiny vody.

„Ve jménu otce i syna i ducha svatého,“ praví nejstarší děvečka a přidržuje si dlaň před ústy, „vidíte, jak je bledá? Chudinka, co živa neměla než dřinu. To nebyl žádný med vdát se do tohohle statku. Můžete mi to věřit, můžete mi věřit, že ta ženská přijde do nebe! Vždyť já ji znám už jako maličké dítě! Co se ta holka nazpívala a jaká to byla zpěvačka! Pánbůh jí odpusť všechny hříchy, ale od času, kdy se dostala do Kostkova statku, chodila jako zmámená a věčně mlčela.“

Potom děvečka řekla: „Podívejte se na ni, na chuděrku, jaká je malá a outlá, vždyť je to ještě holčička, vždyť má ty ručičky jako hůlky! Pánbůh jí dej odpočinutí v ráji! Pánbůh jí dej lehké odpočinutí a tomu drobečkoví a jejím dětem dej místo vedle ní!“

Když děvečka umlkla, nahlédl Černohus oknem do světnice a spatřil na podlaze krev. Tu poručil Ondřejovi, aby zůstal na svém místě, a přišel k děvečkám, vyňal hromničku a řekl, aby ji zapálily v hlavách zesnulé. Zatím byla Ondřejovi dlouhá chvíle, vystoupil tedy na podezdívku a přidržoval se prsty okenního rámu.

Co ho poutá? Co vidí?

Vidí, jak se otvírají dveře komory a jak do světnice s ložem vstupují dvě malé děti v režných košilích. Je to Václav a Josef. Jsou to dítky Emanuela Kostky a jeho ženy Antonie.

Starší Václav se probudil ze spánku křikem. Nyní usedavě pláče a mne si obličej hřbetem ruky. Ale jeho bratříček se usmívá a krokem batolátek se blíží zvesela k loži své matky.

V městě Skaličce žil lékař. Mladý, veselý a rozkřičený. Nebylo rány, kterou by nesešil, nebylo zlomeniny, kterou by neuvedl do pořádku, nebylo léku, jehož by neznal. Měl skobu jak se patří,

peníze, prostorný dům, pár rychlých koní a ženu dost hloupou a krásnou, aby mu nadrobila řadu mrzutostí.

Tento lékař byl žid a jmenoval se Hugo Mann. Jeho otec měl v hlavním městě domů jako smetí, nic ho však netěšilo a nic nemiloval než svého synáčka. Ale mladý pán se neměl k světu. Ležel v knížkách a smál se jen věcem, které lze podařeně vypravovat. Uměl hrát na hudební nástroje, ale co živ neotevřel hubu, aby si zazpíval.

Když mu bylo dvacet čtyři léta, stal se doktorem veškerého lékařství a tužil se ve své nemocnici takovou měrou, že ho nejvyšší lékař té nemocnice požádal, aby byl stále při něm.

„Až umru,“ říkával nejvyšší lékař, „nebo až dočista zestárnu, budete, Hugo, na mém místě.“

To byla krásná vyhlídka, jenže mladý doktor měl v sobě nepokoj. Smál se tomu starému člověku do tváře a nehleděl si svých nožů o nic víc než divadla a houslí. To se ví, že se mu to nevyplatilo.

Jednoho dne slyšel zpívat nějakou holčici. Měla sukénku po kolena a hladkou kůži. Smála se jako hrdlička.

Mladý doktor se do ní zbláznil a vzal si ji.

Ta rána pro starého žida! Tak tak, že přišel na svatbu. Tak tak, že půjčil synovi dvacet tisíc zlatých. Vysolil mu je u notáře a chtěl šest ze sta.

Ted' už nebylo na starou práci pomyšlení. Doktor Hugo Mann se odstěhoval do Skaličky a stal se primářem chirurgické nemocnice.

Když koupil dům a když si najal chlapa ke koním, přišla k němu jeho mladá paní. Nyní zde právě bydlí šest týdnů a celý ten čas se dívá oknem.

Jmenuje se Helena. Má stále dlouhou chvíli a píchá ji dobré bydlo. Tu chce krb, tu chce lenošku na zahnutých sanicích, aby se mohla houpat, a každou chvíli jí není něco vhod. Má spadeno na venkovské zpěváky a mrzelo ji, když slyšela vypravovat, že Antonie Kostková má daleko nejkrásnější hlas a že při velkých mších zpívala jako slaviček.

K domu řečeného lékaře dohnal sedlák Kostka své spřežení.

Koně jsou schvácení, kouří se z nich, od hub jim stříká pěna a třesou se, jako by rány bičem ještě dopadaly na jejich hřbet. Ale sedlák se o ně nestará. Vrhel se ke dveřím a cloumá držadlem zvonce. Cloumá zvoncem a buší do dveří. Potom promluví pár slov s lékařem, uchvátí jeho nástroje a vtáhne ho do košatiny dříve, než si chudáš dopne kabát.

Tu sedlák nadzvedl zadek saní, smykl spřežením a již nastává zběsilá jízda.

Za této jízdy myslil doktor Hugo Mann na svou ženu. Jak jinak, vždyť vstal právě z její postele.

Když dojeli k doubravskému dvoru, vykřikl hospodář co síla stačí a ptal se po zdraví své Antonie Kostkové. Ale nikdo mu neodpovídal a lidé jeden po druhém odcházeli ze světnice.

Štěpán Černohus však neodešel. Vyňal dotýkaný obrázek a opřel jej o lampu lícem k nebožce.

Štěpán Černohus rozuměl včelám, zařikávání a tajemným věcem. Smrt ho neděsila. Stál se sklopenou hlavou a s výrazem účasti na chytré tváři se otázel, co má dělat.

„Podrž mi lampu,“ řekl lékař sedlákově, ale sedlák se nehýbal. Svítil tedy lékaři Černohus. A lékař poznal, že přichází pozdě a že paní zemřela. Potom poslouchal na břicho ubohé Antonie a slyšel slabounké ozvy dětského srdce. Dítě doposud žilo. Lékař se jal tedy pracovati a počínal si s takovou pílí a tak horlivě, až se mu kouřilo z košile.

Stál v tratolišti krve a jeho nohy se smekaly po krvi a jeho ruce byly plné krve. Černohus zvedal lampu vysoko nad hlavu a odřikával slova, která zahánějí zlé duchy. Zatím nejstarší děvečka vešla k dětem sedláka Kostky, a zabořivši hlavu vedle hlavy nejmladšího dítěte, mumlala do podušky Zdrávas. Když dospěla práce ke konci, vyňal lékař z matčina těla dítě a třásl jím a ponořil je střídavě do vody teplé a chladné. Potom se zabýval jeho chřtánem a způsobil mu tolik bolesti, že vykřiklo.

„Hle,“ řekl na to lékař, podáváje ubožátko babě, aby je zavinula do plenek, „hle, k čemu je bolest dobrá: dává život a ten cvalík se skrze ni vrací k životu.“

„Požehnej pánbůh,“ odpověděla paní, která pomáhá dětem na svět, „ale tenhle siroteček na mou duši není cvalík a vy jste se neměl hned zmiňovat o bolesti. Vždyť to byla prvá slova, která ten maličký uslyšel.“

Lidé se již dávno rozešli, ale sedlák Kostka stojí uprostřed světnice.

Kdyby dovedl plakati, plakal by. Kdyby se vyznal v žalu, vzbudil by uvnitř své hlavy strašné myšlenky a vzpomínal by starých skutků a činil by sliby a rovnal by svá předsevzetí a litoval by se a rval by mrtvou za ruku, opakuje: Neodcházej! Zůstaň! Vzbud' se! Odpusť mi!

Kdyby měl ducha, zachoval by míru. Ale což naplat! Sedlák Kostka nepřemýšlí, nestydí se a není mu dopřán ani pláč. Jeho hlava je jako žernov, jeho hlava je jako zrnéčko, jež skáče na tom žernovu. Jeho hlava je jako žernov, který drtí zrnko, a současně jako zrnko, jež je drceno žernovem. Všechny stránky jeho povahy popsalo sverpé písmo. Je smuten, otřásá se bolestí, ale pod tímto smutkem, pod touto bolestí proráží hrubá pýcha, hněvivost a vzdor. Nepláče, ale proklíná. Rouhá se a mluví hanebné řeči. Chce uchopit smrt za chřtán. Chce jí rozpojit žebrovi a kopancem otevřít její pánev plnou hniloby a jichy. Řve, mává pěstí, zkrvaví si pěst a houká nadávky, jež platí bohorodičce. Na místě obcování svatých vidí tření krys a slyší mlaskání hmyzu, na místě andělů spatřuje pekelné krkavce a kavku, šejdířského ptáka, na místě holubičky.

Bůh a zmrtvýchvstání?

„Hovno,“ odpovídá Emanuel Kostka.

Odedávna je obyčejem, aby se pohřby konaly třetího dne. Když se ten den naplnil, oblékla porodní bába malého Václava do svátečních šatů a jeho dva mladší bratry uložila do postele se žebříčkem. Potom se otázala sedláka, jaká jídla má připravit pro smuteční hosty a kolik peněz chce obrátit na láhvové pivo.

Sedlák neodpovídal. Seděl u stolu s kloboukem v týle a podpíral si tvář. Paní však byla starostlivá a ptala se:

„Co budeme vařit? Co uděláme? Buchtu a pro každého sklenici kávy, či špalíček masa?“

Na tu otázku se sedlák pohnul na židli, ale mlčel dál jako zařezaný.

„Milý pantáto,“ pravila opět baba, „potkala vás smutná věc, ale nesmíte všet hlavu. Je vám čtyřicet let. Můj bože, v tom věku je člověk plný síly. V tom věku všechno přebolí. Na mou duši, má-li takový chlapík jako vy grunt a tři děti, musí si hledět světa. Dnes k vám přijdou příbuzní, dáte jim suchou kůrku? Co? Nebude vám hanba?“

„Dobrá,“ odpověděl sedlák, „tady je klíč od komory. Je tam plno mouky a omastku co hrdlo ráčí.“

Řka to, odpočítal deset zlatých na hostinu a pět zlatých muzikantům, kteří měli doprovodit rakev na hřbitov.

Ale to není vše; když byl již v tom rozdávání, vstrčil babě do ruky novou pětku a řekl jí, aby se klidila k šípku.

„Kdybych tě tady přistihl ještě zítra,“ pravil, „vyrazím s tebou dveře. Slyšíš!“ opakoval, drtě ji svým uhrančivým pohledem, „vyrazím dveře s každou ženskou, která mi sem páchne.“

To bylo jeho poslední slovo. Zatvrdil se, a když přišli příbuzní, nepodal jim ruku, neřekl nic na přivítanou a tak tak, že si vzal do kostela nový kabát.

Zatím se tulák Černohus přitřel ke kuchyni a jal se točit okolo plotny jako žebrák kolem kostela. Bylo mu vhod, že se hospodář zatvrdil na ženské, a věřil lepší živobytí, než skýtá cesta a stoh. V ten čas nesloužily Černohusovi nohy. Myslíl na sedavý život a trápily ho omrzlé prstíčky. Dal se tedy zmíry rád do kuchařiny. Vařil hovězí a mastil lívance, jen se mu od ruky prášilo. Rozumí se, že mu jich pár zůstalo za nehem a že se měl malý Ondřej toho dne čeho najíst.

Tak se střídá štěstí. Jeden člověk dosáhne, po čem toužil, a druhý v té chvíli ztrácí spokojenost.

Asi ve tři hodiny téhož dne spěchalo ke Kostkovu statku několik hudebníků. Bylo je krásně vidět na bílém sněhu. Drželi si uši a zvesela kráčeli vzhůru do kopce. Bubeník nesl buben, trubačovi se třpytila po boku trubka a houslista svíral pod paží housle se smyčcem upevněným na kolíčku. Bylo jich dohromady sedm, a to již něco vydá!

Za nimi šli čiperní zpěváci. Jeden z nich se jmenoval František Hanák a byl to nalezenec či, jak se říká, pražské dítě. Uměl znamenitě držet notu, ale teď je popleten a jde jako očarován za slečnou, jež zpívá alt.

Kdo je ta mladá dáma?

Úředníková dcera. Je jí čtrnáct let, má vlasy spletené v copan, třpytivé oči a něžnou barvu dívek, které vyšívají u kamen zatrolené dárky k vánocům.

František Hanák jí jde v patách a hází hrudky sněhu do jejích kapes. Chce, aby se ohlédla, touží po tom, aby se ohlédla, touží po jejím pohledu.

Ale nechrne je jíti a věnujme trochu zájmu sedlákům, selkám, svobodné chasě na ženění, holkám, kterým už dorostla hlava pod čepec, a všem těm drahým bytostem, které se řehtají do zdvižených límců, aby za chvíli mohly ještě hlasitěji štkát.

Kdo je z nich nejtlustší?

Kdo nejvíce vypije a sní?

Kdo má nejhezčí ženu?

Kdo je nejbohatší?

Kdo má nejvyšší čepici?

Kdo má rád pro ecclesia et pontifice?

Podobných otázek je na tisíce, ale komu se chce odpovídat? Všichni lidé ze Skaličky jsou dobří! Jsem do nich šmahem zamilován. Jsem do nich zamilován jako sultán do svého harému a nevím, komu bych měl dát přednost před ostatními. I ten nejoslovštější chlapík se mi líbí, a když se dívám na jeho bradavičku u levého chrípí, cítím, jak v mých útrobach vzniká hřejivý cit lásky a jak mi stoupá do krku slaná voda, ze které se dělají slzy.

Nedlouho potom jsme u domu smutku a na hřbitově.

Zpěváci se rozestavili před svým mistrem a přejí. Knězi se zvedá pluviál a jeho rukávy se třepetají v lehkém větru. Je čtvrtá hodina a opovídá se již soumrak. Je konec cesty. Tvá služebnice Antonie přichází, bože, k hrobové jámě.

Tvá služebnice, které jsi určil, aby povila tři dítky, a již jsi vdmychl tak krásný hlas, že se lidé před jejími okny zastavovali s otázkou, kdo to zpívá, leží v strašné těsnosti rakve a nejmladší synáček marně hledá její prsy.

Když sousedé zvedají líbezná těla, vidí Kostka pod dubovým víkem děsivé pokynutí hlavy. Vidí, jak se to milostné břemeno smyká hlavou dolů, vidí trpný pohyb lokte, jenž ztratil sílu, a ten pohyb způsobí, že sedlák Kostka vykřikne a hlasem zapláče.

Antonie, selský kněz si neví rady se slovem útěchy a přeříkává se, tvůj nejstarší chlapec štká a sníh smíšený s popraškem hlíny mu skřípe pod nohama.

Co dál? Jaká znamení nicoty mám ještě uvést? Jaké kříže a jaké hvězdice mám kreslit ve sněhu? Což nezní slovo smrt dost úchvatně? Není lidské počínání na hřbitovech samo daleko nejmarnější? Není marný tento obtloustlý kněz, jenž bude přinucen slevit z částky, kterou si právě přepočítává? A tito dětští zpěváci, tito smuteční hosté rozbíhající se ke svým hrobům, tento zástup, který se ovívá kapesníky, zatím co myslí na večerní práce, není snad dost dobrým obrazem toho, co je nestálé a co pomíjí?

Jaké štěstí, že můžeme po chvíli odbočit ze hřbitova. Chlapci, kteří drželi v sepjatých rukách křížek, přetahují si již roucha přes hlavu, a řehtají se z plných plic, kvapí ve své kápi za muzikou.

A hrome, nechť vnuknou přátelům stínů veselejší myšlenky. Žerď kříže na rameni, lampy v hrsti a nohy ve svěžím rozkroku mažou to podle bubnu, do něhož tříská hrnčír Vavřinec.

Podle pravidla „Tam smutně, zpátky s veselou“ vpeří se průvod do krásného světa. Panímámy si utírají naposledy nos, a dotknou se loktem svých tátů, změni krok podle písničky. Při tom se jim pohazují sukně na lýtkách a malý zpěvák František je okouzlován

oválem jejich zadnic. Úřednická slečna, jež zpívá druhý hlas, je proti těmto tygřicím prostěradel pouhé budižkničemu.

Dříve než přišel Černohus do Čech, chodíval po východních zemích a prodával ze svého koše kuchařkám předměty jejich řemesla. Měl přes rameno široký popruh a vlácel své břemeno po vsích, volaje co chvíli: Kupte měchačky! Kupte si slánku z lípového dřeva! Kupte sítko nebo past na myši!

Takto křiče, prošel notný kus země. Na jaře jej smáčel déšť, ve žních do něho pralo slunce, a když nastala zima, zmrzal a vlácel se sněhem víc mrtev než živ.

Rok předtím, než se mu podařilo usadit se v Doubravě, zabrousil do Haliče. Tehdy nastala chlapácká zima a udeřil mráz, jemuž se říká samec. Sedláci zůstávali v chalupách, krčmy byly zavřeny, a když tloukl Černohus na jejich dveře, vyhlédl krčmář jen maličkým okénkem a žádal, aby mu Černohus ukázal peníze.

Ale kde je vzít? V těch končinách žijí dovední lidé a ohánějí se nožem tak dobře, že je jim hračkou zrobiti vše, co by mohl Černohus prodat. Byly to prašpatné obchody. Černohus táhl nohy sněhem, vítr mu fičel do uší a sníh ho oslepoval. Po jeho boku šel malý Ondřej a byl utmácený a vyhublý na kost.

Když se jim vedlo nejhůře, posmejčil Černohus ve vesnici, která se jmenovala Sirotká, slepici. Tato slepice se narodila na popském dvoře a byla stará a křiklavá až běda. Dříve než jí mohl starostlivý tatíček zakroutit krk, jala se tlouci křídly a vydávala zvuky tak hlasité, že vzbudila popova pacholka.

„Jakže,“ řekl pacholek, „ty jsi mi pěkný host!“

„Mlč,“ odpověděl tulák, „nevídáno o jednu slepici.“

Tvůj pán proto nezchudne, ale chlapec, kterého vidíš, scípá hlady.“

„To je možné,“ děl na to pacholek, „ale já sloužím popovi. Kdybych ti tu slepici dal, pozbyl bych sám jídla. Nic tedy naplat, půjdeme k žandárovi.“

Tak se octl Černohus i s klukem na četnické stanici. Octl se tváří v tvář švarnému závodčímu a slitovným lidem.

„Ach, ty můj drobečku,“ praví závodčí a krásné knoflíky se mu třpytí na blůze, „ach, ty můj drobečku, máš hlad! Dovedu si představit, že je ti zatěžko slyšet, jak na popských dvorech kdákají slepice! To je zatrolené živobytí, ale řekni mi, kde chodíš do školy?“

Malý Ondřej přitom sedí u ohně a chová na koleni svou uběhanou šlapku. Venku je zima a zde hřejí kamna!

Ale Ondřej se vzpamatoval. Odpovídá, jak se sluší, a přitom si přeje, aby ta krásná pohoda nikdy neskončila.

„Marjo!“ řekne potom četník a poodhrnuje záclonku u police, „měl jsem zde staré střevíce. Kde jsou?“

Sotva četník poodhrnul tu záclonku, bylo viděti šest párů krásných bot. Stály v řadě, byly naraženy na kopyta a z jejich holení vyčnívaly dřevěné desky.

„Tu máš!“ praví četník a zvedne pohozený pár. Zvedne nesmírně veliké střevíce a dává je Ondřejovi.

Ale již je čas, aby něžné city ustoupily před plněním povinností. Černohus půjde k soudu; protože se však den již sklání, je věc odložena na zítřek a tulák se vyspí v zajišťovací vazbě.

Četník tedy rozkáže, aby si Černohus vzal své rance, a odvádí jej do kolny, kde se točí vítr.

„Tak,“ praví tento nádherný strážce pořádku, „naše vězení není z nejlepších, ale zákon je zákon. Podle příkázání božích i lidských jsme přinuceni poslouchat, stříci se poklesků a přijímati trest.“

V onom všiváckém vězení omrzly Černohusovi nohy. Klel ráno jako d'as. Místo prstů měl deset roubíků, místo chodidla bouli, místo kloubů uzel. Ach běda, běda, běda! Na těchto ubohých nožičkách již nedojde ke Krakovu. Nedojde k Ostravě, nedojde k české hranici. Je mu souzeno, aby zůstal někde na cestě, je mu souzeno, aby se rozloučil se svým synáčkem.

„Pozor, abychom se nerozplynuli v slzách,“ pravil Černohus, když se rozbřeslo, „vidím, že ten pitoma zavřel svou špeluňku na zámek, který snadno urazíme.“

Řka to, vzal Černohus jakési železo, a obaliv je pytlem, tloukl do zámku, dokud nepovolil. Potom vzal svému synáčkovi nové

střevíce, a protože byly veliké jako lodě, snadno do nich vklouzl. Malý Ondřej si obul opět své staré škrpály a tak, proklínajíce slitovného četníka, vešli do vánice a neustali, dokud neměli za zády proklatou ves a záhy celou Halič.

Na druhý měsíc se oteplilo, ale to neznamená konec svízelnů. Když přišlo jaro, pajdali hůře než předtím. Pajdali, jak se to dalo, hladověli, bylo jim horko a strádali v dešti. Z bohatství, které je uloženo v širém světě, se jim dostalo stotisíce nesplněných přání a bolavé nohy.

Nicméně léto se protlouklo. Sotva však nastaly nové mrazy, byl s Černohusem amen. Šel jako na jehlách a o Kateřině již nemohl z místa. V té době oba tuláci uvízli na doubravském statku. Ohřáli se, měli plná břicha, ale Černohus přece jen nebyl prost starostí.

Co ho trápilo?

Měl v nepořádku své papíry.

Sedlák Kostka vyhnal ze stáje děvečky a uložil jejich práci Štěpánovi.

„Mé nohy,“ řekl si Černohus, „mé nešťastné nožičky, mívali jsme před sebou všechny silnice a s každou grešlí jsme utíkali do hospody; to přestane. Jsme na konci putování a nastává nám robota u sedláka. Poznávám, že má dobré srdce a tvrdou ruku; nejvíce se však bojím, že mi nastanou obtíže s čelední knížkou.“

Od Janova narození až po jeho mužný věk se zdálo, že tento nejmladší Kostkův syn přišel na svět jen proto, aby naříkal. Do tří let nebyl v dobré míře. Tu mu něco scházelo v útrobách, tu mu naskočila boule, tu se opět na jeho kůži vyrazily osypky anebo škaředý vřed, který sebral někde na smetišti. Krátce, Jan byl nedomrlý chlapeček. Nohy měl křivé, ruce jako hůlky, hlavu velikou, břich nafouklý. Barvu tváře si vypůjčil od syrovátky, podobu zubů od pilky, vlasy od štětínáče. Ještě štěstí, že měl slabý hlásek; plakával, ale nebylo ho daleko slyšet. Starý sedlák Kostka byl učiněný obr a hleděl bez zalíbení na synáčka, který se mu tak dokonale nepodobal. Nazýval ho kukačkou ve svém hnízdě, a kdykoliv se mu ten uzlíček kůže a boláků připleťl pod nohy,

překročil jej, vydáváje hlas, jako když člověk zasykne bolestí nebo hněvem.

Dříve než uplynul rok, naučil se malý Jeník šmejdít po podlaze. Svezl se po břišku z lavice, kde spával, a opíraje se dlaněmi o zem, jal se cestovat z kouta do kouta.

Jeho nejmilejší místo bylo u kuchyňské plotny. Sedal tu, vyhrávaje si s poleny. Některá z nich představovala zvířata, jiná slova z dětského nářečí a opět jiná všelijaké věci k jídlu. Dřepěl s pootevřenými ústy po celé hodiny u kamen, a zatím co jeho záda byla pokryta husí kůží, opékal si hubičku. Někdy vypadl z plotny řeřavý uhlík, a tak se stalo, že Jeníkova košile byla samá díra s černým okrajem.

Zatím Janovi bratří rostli jako z vody. Nejstarší z nich, Václav, pásal husy a Josef, máje prsty mezi hrbolatými dásněmi, běhával na pastvě za Václavem. Činil všechno po svém bratrovi: Když Václav usedl, spustil se mladší bratříček na zem, až v něm žuchlo, když se první dal do běhu, chtěl ho druhý dohnat, a když se starší Kostka pustil do zemáků, žmoulal Josef prsty. Díval se mu přitom do tváře, jako se ovčácký pes dívá na ovčáka, a měl se na pozoru, aby neslízl něco na záda. Krátce, Kostkovi synové si dovedli uhájit své živobytí. Před tátou nenadělali mnoho řečí, ale když přišli na syrové vejce, vypili je a někde na louce zavlažili sousto rovnou z kravského cecíku. Vedlo se jim znamenitě, měli se jak náleží k světu a nepodobali se Janovi ani za mák. Věčně sháněli nějaké jídlo, ale Jan, když mu ozábla záda, dovedl se sotva obrátit k teplu. Naslouchal bolestem uvnitř svého tělíčka a broukal si přitom naříkavým hláskem jako filosof.

Kteréhosi dne přišel starý Černohus do hospodářovy světnice na oběd. Byla právě jedenáctá a to je čas ke krmení koní. Hodil svým zvířatům za žebřík otep a sám pospíchal na mísu hrachu s kroupami. Ale plotna byla studená.

„Co je s jídlem?“ zeptal se Černohus sedláka.

„Vezmi si chleba se sádlem,“ odpověděl Kostka. Seděl přitom na stoličce, a maje mezi koleny loučku a v ruce nůž na štípání třísek, díval se na svého synáčka.

Jak dlouho tak seděl? Jak dlouho se díval na svého synáčka?

Kdož ví! Hrách se vařívá hodně přes tři hodiny a Černohus si myslel, že sedlák prolekoval právě tolik času. Zdálo se mu, že podobná starost o dítě a o kuchyni neznamená nic dobrého. Změřil sedláka, podíval se na jeho těžké ruce, na jeho čelisti, na jeho pohybující se chrťán, a potom vzal maličkého chlapce do náruče, aby jej odnesl do stáje.

Sedlák nic nenamítal a jeho hlava zůstala schýlena.

Emanuel Kostka přemýšlí a vzpomíná si na příhodu z tržiště. Vzpomíná si, co zaslechl o své ženě, a palčivé sousto bolesti mu stoupá do hrdla. Vstane, mává rukou, chce skončiti své přemítání, chce je setřásti, ale jeho mysl žízni po bolesti, jeho mysl se vrací a jeho paměť opakuje slovo za slovem: ANTONIE KOSTKOVÁ A UČITELSKÝ ZPĚVÁK.

Sedlák se vidí obklopena řezníky, stojí v jejich hloučku. Jeden z řezníků přehání Kostkovu jalovici ze strany na stranu, tiskne jí palec mezi žebra a do boků, směje se a nabízí za dobytče pramalou částku. Kostka mu odpovídá, a zatím co odpovídá, zaslechne za svými zády jméno Antonie Kostkové a jméno učitelovo.

Kostka poslouchá, natahuje uši, lapá slovíčka, ale slyší jen hlasy, chřestění řetízků a táhlé bučení. Nemůže věřit svým smyslům. Není si jist svou věcí. Jakže, Antonie Kostková? Antonie Kostková a učitelský zpěvák?

Potom se Kostka obrací k řezníkům a hledá, kdo mluvil. Vypytává se a řezníci odpovídají žerty a smíchem. Kostka se vypytává dál a dál, vypytává se a cítí úder vlastního srdce až v konečcích prstů. Je bezradný, rozhlíží se po lesknoucích se tvářích a vidí veselé vrásky pod štítkem čepic, vidí řetízky poskakující na vestách, vidí hůl zavěšenou na předloktí a proutek za holínkou jakéhosi čtveráka, nepozná však, kdo pronesl ženino jméno. Je bezradný a v té bezradnosti uchopí jednoho z chlapů za prsa a rve mu kabát.

Za chvíli odvádí sedlák řezníky do hospody a prolévá jim hrdlo kořalkou. Vyptává se, bije je ve tvář a platí zlaťáky, aby je přiměl k řeči. Tu pak poslouchá, má hlavu pochýlenu k rameni a oči dokořán.

„První dvě děti,“ praví jeden z řezníků, „jsou tvé, ale ten nejmladší? Jen si vzpomeň, kdy se narodil a kdy tvá žena chodila na zpěvácké zkoušky.“

Doktor Hugo Mann, týž, který pomohl Janovi na svět, byl čtverák a veselý chlapík. Smál se, dovedl rozkazovati, a když měl v ruce nůž, nebylo šťastnějšího člověka nad něho.

„Chtěl bych,“ říkával, „každý den nějakou pěknou práci, ale sper to d’as, mnohdy nemám do čeho píchnout. Ach ano, kde jsou časy, kdy šly rány na odbyt! Ted’ se u nás spíše uživí kat než lékař.“

Tyto a podobné průpovídky opakoval milý doktor tak často, že se ho lidé báli a málem před ním dělali kříž.

„Mor na tebe a na tvůj nůž,“ říkali mu v odpověď, ale tak, aby to nezaslechl.

Pokud se pak týká neduhů, ran, zhmožděnin a oděrek, přidržovali se všichni stokrát raději mastí a prostředků, které nezpůsobují bolest. Za takový prostředek pak platí pavučina, prosná kaše, napárka a koupel ve vodě s otrubami. V podobném léčení se znamenitě vyznal Černohus. Věděl, co se dává na kříž, když se člověk strhl v háku, uměl zaříkavat, a když šlo o plíce, házel oves do mísy s vodou a prozpěvoval přitom: „Úbytě, úbytě, ustupte z těla!“

Doktor Hugo o tom doslechl, a protože byl člověk od rány, vypravil se za milým Černohusem do Doubravy. Zastihl ho při zapřahání koní.

„Tak,“ řekl, poklepáváje holí o chodníček, „tak ty mi, chlapíku, lezeš do zelí?“

„Já,“ odpověděl Černohus, „jsem jednou nebo dvakrát dal sousedce nějaké koření, ale to je, na mou duši, všechno. Ostatně, abych nelhal, u nás v Kysúce je baba a ta vyzraje na každou nemoc, pochytil jsem od ní všelicos, a když se mě někdo zeptá, rád mu poradím. Je na tom něco špatného?“

„Nic na tom není špatného,“ odpověděl doktor Hugo, „nic, co bych ti měl říci.“

„To jsem chtěl slyšet,“ pravil na to Černohus.

„Ouha, ouha!“ vykřikl opět doktor, „nechci to říkat, protože ti to ukáží a naměřím holí.“

Řka to, jal se obšírně vykládati o jakém si Františku Bernáškov, který si zhmoždil zápěstní kloub a má ruku jako konev.

„Jářku,“ pokračoval pohněvaný doktor, „neříkám nic, pokud zařikáváš kašel, záduchu nebo bolesti hlavy, ale jak tě napadne sáhnout na zlomeninu, bude zle!“ Řka to, jal se mávat holí a křičet o sto šest.

Za tohoto křiku vylezl z kupy slámy Jan, a zahlédnuv doktora, jak stojí rozkročen a jak zvedá hůl, dal se do pláče a řval tentokrát tak silně jako lékař.

„A podívejme se, ten maličký se má k světu,“ pravil opět lékař, a poznav Kostku, jal se ho potřepávati po zádech. Jan si utřel hřbetem ruky nos a Černohus, ten něžný pěstoun, mu natáhl nohavice. Pan doktor Hugo Mann hledal zatím po kapsách vhodný dárek a ti tři chlapíci stáli jako přátelé.

„To je tak,“ děl po chvíli lékař, „tenhle klučina je můj mistrovský kousek, co s ním tropíte, že je tak sláb?“

Na druhý den poslal doktor Janovi léky a staral se o něho, pokud se neuzdravil.

Celý ten čas žil Jeník mezi zvířaty. Spal na palandě, štrachal se slámou, pohrával si s prázdnými klásky, hřál se o koně, splétal jim hřívu v copánky a vdechoval pach chléva.

Když bylo Janovi pět let, přišla do Doubravy cikánka jménem Filomena. Podobá se pravdě, že ta byla Černohusova milenka. Měla sukni z lesklé látky a zářivé oči. Měla tichý hlas a krásně zpívala. Měla brašnu plnou něžných věcí, jako jsou klubíčka a krajky, měla sedm dukátů navlečených na rezné niti, která byla červená a zlatá, měla předlouhý cop a usmívala se, když mluvila s dětmi.

„Ach,“ pravila cikánka a pohybovala Janovou hlavou zleva doprava a zprava doleva, „víš, co dělá holubice s hrozný? Ty to

nevíš? Ty to nevíš?“ opakovala ta krásná paní, a převalivši se na záda, zvedala Jeníka do výše a přibližovala jej k svým ústům, a opět jej oddalovala.

Při tom počínání dostal malý Kostka první hubičku. Prvou, druhou, třetí, desátou! Na mou čest, bylo jich do tisíců a všechny tak svěží a tak nádherné, že se to vyžle naučilo smát a třepalo nožičkami, jako to činí maličká jezulátka.

Z Černohusova syna se stal již pořádný klacek, měl málem školu za sebou, ale ve věci hubiček a podobných vztekanic nebyl o nic moudřejší než Jan. Pravda je, že se trochu styděl a že ho dva či tři polibky, které slízl, pálily jako oheň a mráz, ale to všechno jej nemohlo zadržet. Chodil za cikánkou jako zmámený. Vracel se z pole, co nejdříve mohl, a jeho hnědky zůstávaly nevyhřebelcovány. Krátce, Ondřej Černohus se držel Filomeny za sukně, říkal jí teto a poslouchal, jak na cestě svatého Jakuba hrála v karty se skřítkem.

„Baby povídaly, čerti vzali,“ říkala cikánka na otázku, je-li tomu na její nesmrtelnou duši právě tak, jak vypravuje. Nato se dala Filomena do smíchu, řkouc: „Ty mé hříbátko, ty hlupáčku.“

Když však šlo do tuhého, přitáhla k sobě cikánka raději Jana, protože byl maličký a útlý. Potom mu napovídala ještě víc pošetilostí, než jich kdy bylo vytištěno v knížkách.

Ach, to se to žilo! Kdybyste někdy slyšeli, že cikánky bývají napořád coury a nepořádnice, můžete směle odpovědět, že je to hanebná lež. Jsou mezi nimi ženské jako z cukru, jsou okaté, pružné a veselé. A mají-li snad přece nějakou chybičku, d'as to vem, nechci slyšet ty milostpaničky s mikádem a s rosolovitými stehny, které jim vytýkají pár čiperných blech.

Sedlák Kostka se zdržoval pramálo doma. Nebyla-li právě práce na poli a nebyl-li přinucen kuchtit oběd, byl v hospodách. Tu mazal karty anebo seděl mlčky při holbě. Neměl ve zvyku pít příliš mnoho a zachovával si při poslední sklenici jasný rozum právě tak jako na počátku. Ale zato jej bylo vídati ve všech nálevnách a v pokojících

pro hosty, jak sedí s panem hostinským. Držel si přitom bradu ve dlani a přemýšlel o svých věcech.

Někdy se přihodilo, že se vmísil do řečí sousedů, a tu podle pravidla, jež se od let vžilo, chalupníci před ním utichli a sedláci drželi hubu.

A to činili věru dobře, neboť Kostka se zmíry rád s každým povadil a zmíry rád pustil svou pěst na sousedovo rameno.

Z toho jasně vysvítá, že neplatil za vítaného hosta a že mu každý viděl rád paty.

„Morthadry,“ říkali veselí přátelé, když slyšeli v sínce jeho těžký krok, „to je Kostka! — Máme dnes po radosti. Honem, honem karty pryč a podejte mi hůl, abych se mohl lépe odlepit!“

Někteří hrdí duchové si tu a tam myslívali, že není proč před sedlákem uhýbat, neboť, vzato kolem dokola, byl Kostka chudřas, který se tak tak držel nad vodou. Vymyslili si tedy různé kličky a nalíčili na něho lecjakou chytačku. Když se však Kostka podíval svýma olověnýma očima přes stůl, ztichli jako ptáčátka před ostřížem.

Ale na světě jsou chytráci, kteří člověka přece jen sperou. Podobný chlapík chtěl vyzrát na Kostku. Byl to krejčí jménem Horečka. Jednoho dne seděl sedlák v hospodě U kvetoucího stromu a krejčí byl s ním. Povídalo se o všem možném a jeden mluvil přes druhého. To ponoukalo krejčího, aby křičel hlasitěji než ostatní. Chtěl hrát prim. Začal o osevu, o koních, o okresním hejtmanovi, ale marná sláva, z přítomných lidí se každý držel vlastních myšlenek a vypravování mistra Horečky nikdo nedbal. A to rozhodlo. Milý krejčí se jal zlehčovat sedláka Kostku a byl si jist, že mu to vynese uznání. Pan mistr viděl nedávno v Doubravě Filomenu a začal tedy mluvit o ženských.

„Není,“ pravil, „nad vdovský stav. Vy, přátelé, a já máme doma manželku a ta nám prohledává spodky, když se vracíme z posvícení. Jindy naříká, že jsme špatně prodali krávu nebo že jsme si zapomněli přirazit půl zlatky na látce pro pana radního. Jak se má proti tomu vdovec? Jak se má Kostka?“

Kostka si zavolá pěknou mladici a veselí se s ní. Ze strany takové holky nepadne slovo o penězích a o starostech, které nás trápí, leda při loučení, a tu spraví celou věc pár zlaťáků nebo šátek na hlavu.“

Sedlák Kostka zastříhal ušima a zeptal se, kam krejčí míří.

„Ach, vy čtveráku,“ odpověděl mistr, „chcete nám namluvit, že nic nevíte o černooké cikánce, která u vás zůstává? Hrome, vrabci na střeše o tom vypravují a vy se tváříte jako nevinátko!“

Tu Kostka vstal, a jak vstával, zakymácel se stůl a pivo vyšpláchno ze sklenic.

Povaha sedláka Kostky byla taková, že se nestaral o svůj statek. Jiným hospodářům nic neujde, ale Kostka nemá tušení, kdo spí pod jeho střechou.

Když sedlák přišel po rozmluvě s krejčím Horečkou domů, vyspílal Černohusovi ničemu a darebáků.

„Nevíš,“ řekl, „že nechci, aby v Doubravě zůstávaly ženské? Vyhнал jsem děvečky a ty máš dělat jejich práci. Táhni, není-li ti to vhod!“

„Myslím,“ odpověděl Černohus, „že ze mne nemáte škodu — a pokud jde o tu ženskou, mohl byste být rád, kdyby vám umyla sírku a okna.“

Na ta slova se sedlák rozlétl a jal se křičet, až řinčely v polici talíře. Potom, třískaje za sebou dveřmi, běžel do chléva a div nevyvlékl cikánku za vlasy. Chuděrka, vyletěla ze vrat jako čarodějnice.

To bylo první hoře, jež potkalo malého Jeníka. Plakal a rozplýval se v slzách. Jeho bratři se mu za to vysmáli a tu Jan poznal, že je lépe skrývatí svůj zármutek a mluvit nepravdu.

Asi za tři týdny utrápený a smutný jako krkavec přišel za Černohusem a jal se mluvit o cikánce. Chválil ji a tak živě na ni vzpomínal, že se Černohus tomu podivil.

„Nic naplat,“ řekl starý světooběžník, „vidím, že ses svému tátovi dočista nepovedl. Starému Kostkovi nemá kdo ustlat, ale to je mu jedno. Žije ve špíně a bude se nuzovat, jen aby ukázal, že smýšlí jako pán.“

Janovi bylo tehdy šest let a pramálo rozuměl podobným řečem. Nicméně chápal, že jeho táta je sedlačisko a on sám že je z jiného pytle. Patřil k slouhům a k chamradi, která se ohání mezi koňskými ocasy a spí na palandách.